

ОСНОВИ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті здійснено психолого-педагогічний аналіз наукової літератури з проблеми гендерної освіти та виховання молодших школярів. Доведено недостатню вивченість і необхідність проведення ґрунтовного дослідження щодо питання формування гендерної культури молодших школярів.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, гендерна культура, молодший школяр.

Серед глобальних усесвітньо значущих проблем провідне місце належить правам людини. Пошуки механізмів їх реального забезпечення є головним завданням кожної демократичної держави. Якщо рівність прав – це правова проблема, яка розв’язується законодавством, то рівність можливостей – це ще й соціально-економічна та культурна проблема.

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції різко зростає культуротворча функція освіти. Освічена людина є носієм своєї культури, що дає їй змогу погоджуватись із думкою і поглядами інших людей і в певних умовах змінювати свої власні, тобто бути толерантним. У ХХІ ст. гендерна культура набула нової якості у загальнолюдській культурі, що дає змогу створити цілісне сприйняття гендерних взаємин на основі їх практичного, інтелектуального й духовного осягнення.

Гендерна культура в широкому сенсі – це філософське осмислення гендерної картини світу в історичному ракурсі, відмова від будь-якої форми дискримінації за статевою ознакою, руйнування стереотипів, визнання не тільки рівності можливостей, а й рівності результатів. У вузькому, суб’єктивному сенсі, гендерна культура людини полягає в наявності у нього глибоких моральних знань, гендерного мислення, здатності порівнювати свої дії з моральними принципами, дотримуючись основ виробничої культури з урахуванням міжгендерної взаємодії.

Кінець ХХ ст. був відзначений становленням гендерних теорій і переходом гендерних досліджень на новий рівень, на якому здійснюється теоретичне осмислення “гендерного” матеріалу та формулювання гендерних теорій. На формування гендерного аналізу вплинули майже всі великі напрями й течії в філософії, соціології, психології та педагогіці. Гендерний підхід до глобального аналізу соціокультурних відносин стало актуальним з кінця ХХ ст.

Проблема гармонізації взаємин статей на сьогодні є надзвичайно важливою у всьому світі. Це зумовлено кардинальними змінами, що відбуваються в різних сферах сучасного суспільства, що супроводжуються втратою ціннісного ставлення до чоловіка й жінки, все більш частим проявом агресії замість любові, брутальністю й хамством, безсоромністю і

розбещеністю, впровадженням ринкової “психології” в сферу взаємовідносин чоловіка і жінки, яка збільшує дисгармонію у взаєминах статей підростаючого покоління.

Соціальна трансформація українського суспільства пов’язана з суперечливими процесами в духовній сфері й невіддільна від перетворень у сформованій системі цінностей. Сучасне суспільство безперервно шукає нові підходи до вирішення моральних проблем, які в останнє десятиліття все більше загострилися. В умовах лібералізації статевої моралі, ослаблення виховної функції сім’ї та установ освіти, за відсутності освітніх програм гендерного виховання, формування гендерної культури, гендерна соціалізація перетворилася на стихійний процес.

Однією з найважливіших цілей сучасної системи виховання є формування різнобічно розвиненої, морально зрілої, творчої особистості. На стало розуміння того, наскільки важливі для підростаючого покоління знання про взаємини жінок і чоловіків. Роль закладів системи освіти в цьому процесі визначена Наказом Міністерства освіти і науки України “Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту” (2009 р.). У цьому документі визначені завдання підготовки навчальних програм, підручників і посібників для школи з урахуванням гендерного підходу виховання хлопчиків і дівчаток у дусі поваги до прав і можливостей статі та вільного волевиявлення особи.

Таке соціальне замовлення актуалізує проблему гендерного виховання школярів. На особливу увагу заслуговує молодший шкільний вік – початковий етап соціалізації дитини на рівні школи. Саме в молодшому шкільному віці закладаються перші установки, ціннісні орієнтації, формуються зміст і структура мотиваційної сфери, статевої самосвідомості, ціннісне ставлення до сім’ї, що впливають на все подальше життя чоловіка й жінки. Від своєчасності та повноти процесу виховання культури взаємин статей молодших школярів залежить впевненість дітей у собі, цілісність переживань, стійкість ціннісних установок і в кінцевому підсумку ефективність спілкування з людьми, ділових і сімейних взаємин.

Теоретико-методологічні основи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, закладені в працях Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, О. Савченко, В. Сухомлинського та інших відомих учених, знайшли подальше вивчення в дослідженнях О. Бабакіної, Л. Петриченко, Л. Філатової, Ю. Шаповал та ін.

Необхідність підготовки майбутніх учителів до гендерного виховання молодого покоління доведена в працях І. Бондаревської, Г. Лактіонової, О. Любарської, С. Юдіна. Проблема гендерного виховання знайшла своє відображення в численних психолого-педагогічних дослідженнях. Серед пріоритетних напрямів сучасної науки вагоме місце посідає дослідження широкого кола гендерних питань у підготовці майбутніх фахівців (В. Агєєва, М. Богачевська-Хом’як, Т. Говорун, О. Горошко, І. Жерьобкіна, Я. Кічук, В. Кравець, Н. Лавриненко, І. Лебединська, Л. Міщик, Л. Смоляр,

С. Хрисанова, О. Цокур), зокрема проблема підготовки майбутніх учителів до гендерної освіти й виховання підростаючого покоління (Л. Булатова, Л. Бут, С. Вихор, Т. Голованова, А. Дем'янчук, Т. Дороніна, О. Кікінежді, І. Кльоцина, Б. Ковбас, В. Костів, О. Луценко, І. Мунтян, І. Харченко). Проведений аналіз літератури дає підстави стверджувати, що існує необхідність у психолого-педагогічному вивченні ступеня дослідженості гендерної культури молодших школярів. Актуальність питання зумовлена відсутністю конкретних наукових розробок із зазначеної проблеми. Згадані вище науковці розкривають лише деякі аспекти визначеного нами питання, висвітлюють проблему дослідження в межах своїх наукових розвідок.

Мета статті – на основі психолого-педагогічного аналізу визначити ступінь дослідження проблеми гендерної культури молодших школярів.

Наразі головним напрямом у педагогіці є особистісно-орієнтований підхід до кожної дитини. У контексті цього більшість учених мету гендерного виховання вбачає у вихованні дітей різної статі, однаково здатних до самореалізації й розкриття своїх потенційних можливостей у сучасному світі: реконструкція традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості відповідно до статі, осмислення й створення умов для максимальної самореалізації й розкриття здібностей хлопчиків і дівчаток у процесі педагогічної взаємодії [7].

За В. Кравцем, гендерне виховання – “процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі” [4, с. 174]. На його думку, специфіка цього виховного процесу полягає у розгляді людини як суб'єкта діяльності й тому для гендерного виховання, з одного боку, може бути використаний будь-який вид діяльності, а з іншого – спеціально організований особливий її вид. Так, автор виділяє провідні завдання гендерного виховання, серед яких:

- ознайомлення молодших школярів з цінностями, нормами і правилами міжстатевого спілкування;
- формування адекватного розуміння дорослості (її змісту, істинних ознак, проявів і якостей);
- розкриття особливостей жіночої і чоловічої психології, а також відмінностей поведінки представників різної статі;
- формування у вихованців правильного уявлення про стосунки статей, засновані на системі загальнолюдських і національних моральних цінностей [4, с. 174].

Ефективним інтерактивним методом у гендерному вихованні є “рольова гра”, яка подобається всім учасникам навчального процесу. В. Кравець зазначає, що гра є способом прояву гендерних особливостей дітей і відображення рівня сформованості в них гендерну. Саме в грі діти через виконання певних ролей засвоюють уявлення про гендерну поведінку. Гра дає змогу засвоїти не лише соціальні ролі, але й набути навички спілкування та взаємодії з однолітками протилежної статі. Гендерна гра як форма відображення предметного й соціального змісту діяльності

відповідно до статі спрямована на формування адекватної гендерної ідентичності [4, с. 176]

Необхідно підкреслити особливе місце, що займає технологія гендерного виховання, запропонована С. Вихор, яка спрямована на формування в учнів гендерної культури, у межах якої гендерне виховання розглядається як неперервний педагогічний процес, що “не має завершених часових меж, а переходить з однієї стадії в іншу, що спрямовується на усвідомленні учнями цінності кожної статі, взаємодії на засадах гендерної рівності, власної гендерної ролі, пом’якшенні гендерних стереотипів” [2, с. 108]. Під гендерною культурою учнів розуміється результат засвоєння ними знань, цінностей і понять у напрямку формування їх власного ставлення до міжстатевої взаємодії, дотримання принципів гендерної культури демократичного суспільства та усвідомлення гендерних стереотипів, що забезпечує успішність взаємодії на засадах гендерної рівності.

Слід зазначити, що С. Вихор підкреслює, що з метою досягнення найкращих результатів гендерного виховання слід, насамперед, значно підвищити гендерну культуру педагогів і керівного складу школи, а також їхню професійну компетентність щодо реалізації принципів гендерного підходу в освіту, формувати в них позитивне ставлення до гендерної теорії, прищеплювати навички пом’якшення гендерних стереотипів, які транслуються ЗМІ, уникати вияву ними елементів сексизму в професійно-педагогічній діяльності і спілкуванні, а також будь-яких видів насилля [2, с. 114].

Значну роль у здійсненні гендерного виховання та формування гендерної культури відіграють сім’я, навчальні, позашкільні заклади, а також заклади культури, центри соціальних служб, центри професійної підготовки тощо. Зростає роль громадських організацій та об’єднань, які використовують можливості неформальної освіти. Зазначаємо, що мета виховання завжди має конкретно-історичний характер і повинна відображати ті зміни, які відбулись у соціальному, духовному й матеріальному розвитку суспільства. Згідно із сучасною концепцією виховання загальною метою виховання є формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

На думку Ф. А. Мустаєвої, важливе значення має діяльність педагога, а саме виховна функція, яка розв’язує завдання повноцінного використання у виховному процесі засобів і можливостей суспільства, мікросередовища та самої особистості як активного суб’єкта виховного процесу [5, с. 14]. Реалізація виховної функції передбачає не лише володіння методикою та технологією впровадження гендерного виховання, а й потребує відповідного рівня особистої гендерної культури педагога.

Важливе місце у виховній діяльності педагога займає його співпраця з батьками та вчителями вихованців. Ця робота повинна проводитися протягом усього навчального року. Особливе місце при цьому займає співпраця з сім’єю. Робота з батьками здійснюється у двох напрямках: з колективом батьків та індивідуально. Її мета — ознайомити родини вихованців із програмою гендерного виховання, переконати батьків у його не-

обхідності, з'ясувати їх ставлення до гендерного виховання, висловити пропозиції щодо співпраці [5, с. 14].

Зазначимо, що прагнучи визначити ступінь взаємодії педагогіки та гендера як складних соціальних і наукових категорій, Л. Штильова однією з перших до термінологічного апарату педагогічної теорії вводить нові поняття – “гендерний підхід в освіті”, “гендерний вимір в освіті”, “гендерна чутливість”. Необхідність цих понять у науковий обіг автор пояснює тим, що школа третього тисячоліття повинна давати учням можливість розвивати індивідуальні здібності й інтереси, незалежно від належності до тієї чи іншої статі, протистояти традиційним та застарілим стандартам щодо статей, для чого педагогічний колектив повинен володіти гендерною чутливістю і професійною компетентністю стосовно проблеми гендерної соціалізації дівчат і хлопчиків, володіти методикою гендерного підходу до їх виховання й освіти. [7].

Своє бачення сутності гендерного виховання запропонував В. Железняк, який сприймає цей напрям виховання як різновид “соціального виховання в єдності та інтеграції функцій правового, морального й статевого виховання, які потребують спеціальної організації і відповідного педагогічного керівництва, незалежно від вікової категорії вихованців” [3].

Отже, гендерне виховання – один із нових напрямів у вітчизняній педагогіці, який базується на понятті “гендер”, що знайшов визнання всіма суспільними дисциплінами й використовується для соціокультурної характеристики статі.

На сучасному етапі розвитку суспільства “гендерна культура” є складовою загальної культури. В наукових матеріалах П. Терзі правомірно виділено гендерну культуру як особливий вид культури, властиву суспільству загалом і конкретній людині як суб’єктові суспільних відносин зокрема. При цьому очевидно, що як особливе соціальне явище гендерна культура виявляється певною сукупністю матеріальних і духовних багатств, цінностей і змістів, норм і традицій, знакових систем, використовуваних суспільством для закріплення, збереження й передачі надбань накопиченого соціального досвіду, забезпечення комунікації і регуляції соціальної поведінки його членів як представників певної соціальної статі – жіночої й чоловічої. Гендерна культура – це індивідуальна характеристика особистості як особливий спосіб оформлення нею своєї життєдіяльності, зумовлений прагненням до максимальної реалізації своїх сил і здатностей як представника певної соціальної статі, що виявляється через комплекс відповідних інтелектуальних, ціннісно-змістових і поведінкових характеристик, заснованих на знанні основ гендерної теорії, розвитку духовних потреб, інтересів і смаків, що визначають вибір адекватної стратегії гендерної ідентичності, засвоєнні цінностей, норм і правил статево-рольової поведінки в соціальній, професійній і побутовій сферах життєдіяльності, що відповідає принципам гендерної рівності та демократії [6, с. 35].

У молодшому шкільному віці статеві відмінності проявляються в успішності та поведінці. Узагальнені дані свідчать, що хлопчики важче

адаптуються до школи, ніж дівчатка. Дівчатка старанніше, краще ставляться до навчання. Хлопці ризикованіші на уроках, вони частіше піднімають руку, не бояться помилитися у відповіді. Дівчатка кращі виконавці, ніж хлопці, їх легше змусити виконувати якесь доручення.

Аналіз наукової літератури та психологічних досліджень засвідчив, що у більшості вчителів немає єдиного бачення змісту та підходів до дітей за статевими ознаками. Саме виховання з урахуванням статевої належності молодших школярів допоможе уникнути дисгармонійної рольової ідентифікації, статевовікових криз [1].

Питання про роль педагогічної системи загальноосвітніх закладів у цілому та вчителів зокрема у становленні гендерної соціалізації дівчаток і хлопчиків сьогодні набуває особливої актуальності й значущості, бо ця проблема детермінована процесом зміни нормативних уявлень про чоловічі й жіночі гендерні ролі в сучасному суспільстві.

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз сутності, змісту та особливостей гендерної культури молодших школярів дає змогу зробити висновки узагальнювального характеру. Відбір змісту гендерної культури молодших школярів має зумовлюватися спрямуванням спеціально-організованого процесу в напрямі демократизації, гуманізації, гуманітаризації, диференціації та індивідуалізації (ознайомлення сучасної молодших школярів з нормами, цінностями та правилами міжстатевого спілкування, вільними від гендерних стереотипів; розкриття соціально-психологічних та психофізіологічних особливостей жіночої та чоловічої статі, особливостей їхньої поведінки). Специфіка гендерної культури сучасного молодшого школяра щодо духовно-морального розвитку особистості полягає у вікових та психофізіологічних особливостях, їхніх взаємовідносинах, можливості активізації самостійної роботи, підвищення їхньої власної гендерної культури.

Список використаної література

1. Бондаренко Р. А. Педагогические условия полоролевой социализации подростков : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Р. А. Бондаренко. – Москва, 1999. – 218 с.
2. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. Т. Вихор ; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 260 с.
3. Желєзняк О. В. Технології гендерного виховання як основа набуття професійної компетентності сучасного педагога / О. В. Желєзняк // Наукові праці : науково-методичний журнал ; Чорноморський державний університет ім. Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". – 2010. – Вип. № 123. – Т. 136. – С. 59–63.
4. Кравець В. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
5. Мустаєва Ф. А. Основы социальной педагогики : учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Ф. А. Мустаева. – Москва ; Екатеринбург : Академический проект : Деловая книга, 2002. – 416 с.
6. Терзі П. П. Формування гендерної культури в студентів вищих технічних закладів навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / П. П. Терзі. – Кіровоград, 2007. – 20 с.

7. Штылева Л. В. Основные понятия и важнейшие термины / Л. В. Штылева // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. – Мурманск, 2001. – Ч. I. – С. 58–67.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2014.

Ильина Е. А. Основы культуры гендерных отношений младших школьников

В статье осуществлен психолого-педагогический анализ научной литературы по проблеме гендерного образования и воспитания младших школьников. Доказано недостаточную изученность и необходимость проведения основательного исследования вопроса по формированию гендерной культуры младших школьников.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание, гендерная культура, младший школьник.

Ilina H. Basics Culture of Gender Relations Younger Schoolchildren

The article presents the psycho-pedagogical analysis of the scientific literature on gender education and training younger schoolchildren.. The problem of harmonization of relations between the sexes is today a very important worldwide. This is due to the dramatic changes taking place in various areas of modern society. One of the major goals of the modern system of education is to form a versatile developed, morally mature, creative personality. Such a social order actualizes the problem of gender education younger schoolchildren.. Special attention should be primary school age - the initial stage of socialization of the child at the school level. Kravets said that the game is a way to demonstrate the gender characteristics of children and the level of formation display their gender. It is necessary to emphasize the special place that takes the technology of gender education proposed by. Vihr C., which is aimed at the formation of gender culture in which gender training is seen as an ongoing educational process. According to Mustaevoi F. important is the work of the teacher, namely educational function. In scientific materials Terzi P. lawfully allocated gender culture as a kind of culture. Proved insufficient knowledge and the need for a thorough study of the issue on the formation of gender culture of younger schoolchildren.

Key words: gender, gender education, gender culture, younger students